

Posudek oponentky Hany Prokšové na diplomovou práci

Využití videí s titulky ve výuce českého jazyka pro české neslyšící žáky

Autorka práce: Žofie Nedbalová, ÚČJTK FF UK, vedoucí práce: Mgr. Svatava Škodová, Ph.D.

Žofie Nedbalová si pro svůj zájem vybrala úzké, dobře ohraničené téma. To umožnilo vystavět rozumnou a přehlednou, zdaleka však ne chudou diplomovou práci. Autorka se v ní zaměřuje na opomíjenou skupinu neslyšících žáků mladšího školního věku, pro niž podle ní není k dispozici dostatek vhodných výukových materiálů, resp. didaktických pomůcek (s. 17). Před autorkou stál tedy nevděčný úkol nejprve dobře definovat veškeré pojmy, s nimiž bude pracovat, počínaje tím, kdo je v kontextu jejího zkoumání žák neslyšící a jak se chápe jazyk druhý a cizí, přes pojmy spojené s didaktikou jazyka a získáváním komunikační kompetence až po proces čtení, vizuální složku textu a čtenářskou gramotnost. Autorka vše podkládá širokým spektrem odborné literatury, citlivě z ní vybírá to podstatné a v podstatě neomylně s její pomocí staví precizní strukturu celého výkladu. Práce obsahuje i nikoli nutný, ale pro neznalé velmi přínosný výklad historického pozadí užívání titulků pro neslyšící. Odborná zkušenost autorky práce se pozná i podle toho, že na věc tohoto typu nerezignovala a učinila tím výklad komplexnějším. Nadto autorka prokázala i značné technické dovednosti při práci s počítačovými programy pro vytváření titulků a schopnosti pedagogické i kreativitu při přípravě přiložených výukových materiálů. Už jen všechno to, co jsem dosud jmenovala, by vystačilo na dvě, ne-li několik studentských prací slušné úrovně.

Autorka průběžně dokazuje, že při jazykové výuce neslyšících a slyšících dětí je potřebné dospívat různými metodami k principiálně témuž cíli. To by podle mě měla být jakási mantra jakékoli výuky znevýhodněných žáků. Ve výuce jazykové představuje čtení psaného textu pro žáky s vadou sluchu zcela zásadní zdroj informací. Předkládaná práce výstižně popisuje specifika čtení u těchto žáků, přestože toto téma v podstatě stojí jen v základech hlavního tématu práce. Ani zde tedy autorka čtenáře neodbyla. Ke jmenovaným jevům v jazykových rovinách, které se pro neslyšící žáky ukazují při čtení jako problematické (s. 42 a poté 71), bych u morfologické roviny doplnila hláskovou alternaci, která stojí za možnou rozrůzněností alomorfů jednoho morfému, a u syntaktické roviny elipsu, protože právě elipsa je zejména v neformálním jazyce a v dialogu zcela běžná a pro nerodilého mluvčího porozumění projevu ztěžuje, ba i znemožňuje. Elipse by podle mě měla být při jazykové výuce L2 věnována zvýšená pozornost. V tomto kontextu se mi osobně nelíbí formulace „nahrazení elize verbem finitem“ (s. 76), vypouštění se logicky nenahrazuje, ale kupříkladu doplňuje, rekonstruuje, chápu ovšem, že zde jde spíše o citaci.

Vydělení typů uživatelů titulků se zdá být promyšlené, přesto zde trochu postrádám nějaký zdroj, o nějž by se autorka mohla v takto netriviální věci opřít. Za spekulativní bych považovala striktní oddělení kompetence v mluveném a kompetence v psaném jazyce (pokud ho neprohlubuje neznalost psací soustavy, což by v případě uživatele D), který mluví česky a v Anglii psal nejspíše latinkou, byť pravopisem nikoli fonetickým, nenastalo, viz s. 24). Celé vydělení ovšem připravuje půdu pro poukázání na specifickou situaci diváka, jehož prvním jazykem je ČZJ, tedy jazyk vizuálně-motorický, který nemá podobu pro titulky. Autorka hlavně technické aspekty výroby titulků konzultovala s veřejnoprávní Českou televizí a domnívám se, že by stálo za to představené dělení typů uživatelů s komentáři dotyčným pracovníkům České televize poskytnout zpětně.

Při členění textu titulků bych doporučovala nepracovat pouze s termínem věta, který je nadto v české lingvodidaktice chápán různě. Zejména jde-li o otázku délky jedné ucelené výpovědi, je třeba uvažovat i o konstrukcích bez sloves v určitém tvaru (větných ekvivalentech, fragmentech aj.). Do

jednoho titulku tak lze umístit více ucelených výpovědí, nikoli však nutně vět (srov. s. 50). Problematicky se termín věta objevuje ještě na s. 153 ([...] není vhodné prosazovat své přání větou *ja chci*).

K přehledu gramatických jevů, které si žáci osvojují, jen několik okrajových poznámek pro případ, že by s ním autorka dál pracovala: U zájmen je shoda vždy se substantivem, případně s jiným zájmenem, nikoli s adjektivem, není-li zpodstatnělé (viz s. 72). Nerozumím tomu, proč je u číslovek řadových uveden jev „genitiv po předložce *z, do* (chodím do třetí třídy...)“ (s. 72), který spadá pod valenci, předložkové vazby a pád, obsazení číslovkou je zde otázkou jednoho spojení, přestože pro žáky spojení frekventovaného spojení s určením třídy. Sloveso *chtít* v češtině rozhodně nebývá vždy a neproblematicky považováno za sloveso modální (s. 73). Tvrdit, že existují předložky místa a času (s. 71), je velmi odvážné, možná by bylo vhodnější o daném jevu uvažovat jako o předložkových spojeních s významem místa, resp. s určením místa. Po mnohých svých úvahách a zkušenostech bych doporučila ze školské praxe eliminovat pojem vylučovacího vztahu (s. 73) a nahradila bych jej termínem vztah alternativní (jde o původem cizí výraz, ale poměrně srozumitelný).

Autorka vypracovala velice podrobný popis práce s titulkovacím programem Subtitle Edit 3.5.4. Jestli je postup ideální technicky, neumím posoudit, ale autorce důvěřuju a věřím i tomu, že takový popis může posloužit jako návod pro kohokoli, kdo by chtěl podobný výukový materiál sám vytvořit.

Připravené didaktické materiály doplňující videa jsou detailně propracovány, jsou inspirativní, nápadité obsahem i vizuální podobou. Zdají se mi být vhodnější spíše pro méně početnou skupinu žáků, to by ovšem nemělo znamenat žádný problém. Je potřeba vyzdvihnout, že všechny aktivity cílí na získávání a upevňování komunikačních dovedností. U všech je rovněž uveden dobře formulovaný cíl. Aktivit je hned několik variant a pamatují i na spirálové upevňování učiva. Pro úplnost by mohla být u jednotlivých činností uvedena ještě orientační, respektive navrhovaná časová rozmezí, aby se na jejich základě dal vystavět plán výukové hodiny. Sama bych zvažovala, zda je zrovna telefonní sluchátko, tedy artefakt dnes již v podstatě historický, ideálním motivem příběhu právě pro děti neslyšící, které jednak manipulují s moderní technikou podle mých zkušeností velice často, a proto by tuto zastaralost mohly vnímat negativně, a jednak si mohou k tématu přenosu zvuku a slyšení vytvořit určitý blok. Tuto hypotézu by samozřejmě bylo třeba ověřit v praxi.

Grafické zpracování textu, jež zrovna v tomto případě zajisté nebylo triviální, je vynikající. Text práce je formulován velmi pěkně a jazykových nebo formulačních nedostatků je zanedbatelné množství. Na některé si zde autorku dovolím upozornit, kdyby snad práci nebo její části hodlala zveřejnit (což mohu jen doporučit, respektive o to prosit).

Podoba *brejle* je tradičně hodnocena jako spisovná, tak ji uvádějí i slovníky, a přestože norma zde podle mě kodifikaci neodpovídá, neměla by být dvojice *brýle–brejle* bez komentáře uváděna jako příklad výměny nespisovného tvaru za spisovný (s. 87). K brýlím pak ještě poznámka bez přímé souvislosti: replika *Ale brýle bez brýlí se špatně hledají!* (s. 87, 148, 166) odporuje pravidlu druhé pozice příklonek a soudím, že se bez podpůrné intonace dostává až na hranici srozumitelnosti.

Adjektivum *následný* se kolokačně pojí primárně s časovým určením, výraz *kapitola* bych rozvíjela spíše deverbativním tvarem *následující* (to autorka rovněž používá a nejspíše chtěla lexikum variovat).

Kostrbaté formulace: *a to především na základě jazyků jimi užívaných v komunikaci a způsobu jejich osvojování* (s. 9); *Ruský jazyk dále používáme v příkladech pro jeho písmo odlišné od češtiny* (s. 22);

aby se titulky zobrazil dostatečně dlouho (s. 56); Mezi vypnutím jednoho titulku a nasazením nového titulku je nutné, aby byla vložena alespoň krátká mezera (s. 57); pro dětské diváky však bývá zvykem spíše kapitálkami zapsat jazyk promluvy (s. 59); potřeby neslyšících žáků se v mnoha aspektech podobají žákům přicházejícím do naší republiky (s. 85); telefon dříve musel být zapnutý do zdi (s. 149).

Morfosyntax: je jeho čeština srovnatelná s úrovní rodilých mluvčích (s. 23); s porozuměním vzájemného vztahu lexémů (s. 42); mohou mít problém s porozuměním zájmena všechno (s. 68); popíšeme, jakým způsobem s ním bylo pracováno (s. 90) (opisné pasivum, tak hojně užívané, může v podobných kontextech působit krkolomně až směšně); materiál, jež stačí promítnout (s. 97).

Výjimečné nesrovnalosti v interpunkci (např. s. 15, 40, 46, 53, 65, 85, 86, 155), pravopisné normě (např. s. 57, 85, 87; opakované použití výrazu *shlédnout, shlédnutí*).

Otázky k obhajobě

V práci zaznělo tvrzení, že neslyšící mohou „čerpat mnohé informace [...] z vysílání [...] některých internetových kanálů, např. Youtube, které jsou někdy opatřené titulky“ (s. 20). Obsah youtube je jako celek nezmapovatelný, přesto bych se autorky vzhledem k její poznámce ráda zeptala, jestli má přehled o tom, zda zde Neslyšící využívají jen kanály a videa na ně speciálně zacílené, případně kanály a videa nečeského původu s titulky, nebo zda je i dostatek domácích kanálů a videí, které jsou určeny většinovému divákovi, a přesto jsou titulky opatřeny?

Zajímá mě autorčin názor na jednu hypotézu. Uživatelé ČZJ jsou při recepci projevu v podstatě nuceni obsáhnout několik komunikačních jader, která vytyčují komplexní znakovací prostor, tj. oči, ústa, oblast hrudníku aj. Člověk, který se začíná ČZJ učit jako L2, musí často překonat fázi, kdy očima těká z místa na místo, a musí se začít dívat komunikačnímu partnerovi do očí, nikoli na hrud' nebo ústa. Při sledování vizuálního obrazu s titulky je situace v něčem podobná, pro kvalitní recepci je třeba sledovat i obraz i titulky. Je možné, že mají uživatelé ČZJ vzhledem k výše řečenému lepší předpoklady pro synchronní recepci několika jader informací?

Uvažovala autorka o tom, že by výběru vhodných lexémů mohly napomáhat jazykové korpusy, zejména ty žákovské, a studium frekvence výrazů v nich užívaných?

Závěr

Žofii Nedbalovou znám jako výjimečně bystrou a pracovitou studentku, respektive kolegyni, a proto jsem se na její diplomovou práci těšila. Samotné čtení pak ještě předčilo mé očekávání. Během čtení jsem mohla mnohokrát jen souhlasně přikyvovat, několikrát se poučit a průběžně se radovat z plynulého čtení krásně formulovaného a vystavěného textu. Děkuji za to. Žofie Nedbalová již dávno přesáhla úroveň studentskou a touto prací jen dokazuje, jak je pro svůj obor odborně i lidsky důležitá. Práci bez zaváhání doporučuji k obhajobě a navrhuji hodnotit zámkou výborně.

Hana Prokšová, Ústav českého jazyka a teorie komunikace FF UK

Praha 6. 6. 2020